

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Μια διάσταση της εκπαίδευσης που συμβάλλει στο χτίσιμο μιας νέας κοσμοαντίληψης για το περιβάλλον και τον άνθρωπο

Σπύρος Χαλεπλής
Εκπαιδευτικός Π.Ε.

Η έννοια της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και τα χαρακτηριστικά της

Στην εποχή μας τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, ως αποτέλεσμα του «ιδιαιτέρου» τρόπου με τον οποίο διαχειρίζεται το φυσικό περιβάλλον, οδηγούν τελικά στην ανάγκη αναθεώρησης της σχέσης του με αυτό. Οι δυτικές, κυρίως, κοινωνίες δείχνουν κάποιες φορές να συνειδητοποιούν ότι, παρά την πληθώρα των τεχνολογικών γνώσεων και επιτευγμάτων που διαθέτει η επιστήμη για την αντιμετώπιση και επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, πρέπει, καταρχάς, να αναθεωρήσουν ριζικά και συνάμα να αναδιαμορφώσουν τη στάση τους απέναντι σε εκείνο το σύστημα που καλείται φύση-άνθρωπος. Σήμερα, άλλωστε, πολλοί είναι εκείνοι που υιοθετούν την άποψη ότι είναι απαραίτητο το χτίσιμο μια νέας κοσμοαντίληψης για το περιβάλλον, ότι απαιτείται, με άλλα λόγια, αφενός μεν σε βάθος γνώση γι' αυτό, αφετέρου δε αλλαγή των περιβαλλοντικών στάσεων καθώς και προβολή και καλλιέργεια των περιβαλλοντικών αξιών.

Σε αυτήν την κατεύθυνση, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος που διαδραματίζει σήμερα η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, τόσο μέσα στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα όσο και έξω από αυτό, καθώς συμβάλλει ουσιαστικά στην ενσυνείδητη διαμόρφωση του περιβαλλοντικού ήθους και της περιβαλλοντικής παιδείας των πολιτών. Άλλωστε, «... τα τελευταία είκοσι χρόνια η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση βρίσκεται στο προσκήνιο της επικαιρότητας, καθώς θεωρείται ως ένα από τα αποτελεσματικότερα μέσα για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων που έχουν λάβει πλανητικές διαστάσεις και απειλούν την ποιότητα ζωής και τη βιωσιμότητα του πλανήτη» (Φλογαίτη και Βασάλα, 2002).

Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφοροι ορισμοί. Ξεχωρίζει εκείνος του Stapp (1969), ο οποίος υπογραμμίζει ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η εκπαίδευση που στοχεύει στην ανάπτυξη πολιτών με γνώσεις σε σχέση με το βιοφυσικό περιβάλλον και τα προβλήματα του, πολιτών οι οποίοι αφενός μεν είναι ενήμεροι για το πώς θα βοηθήσουν,

ώστε να λυθούν αυτά τα προβλήματα, αφετέρου δε να έχουν τη διάθεση να συνδράμουν ουσιαστικά στην επίλυσή τους (Παπαδημητρίου, 1998). Επίσης, στη Διακυβερνητική Διάσκεψη του Βελιγραδίου, το 1975, καθώς και σε αυτή της Τιφλίδας (1977), διασκέψεις οι οποίες αποτέλεσαν σταθμούς για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, αυτή εκλαμβάνεται ως «... μια εκπαιδευτική διαδικασία η οποία θα μπορούσε να συμβάλλει στη βελτίωση του περιβάλλοντος γενικά αλλά και στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσω της κατάλληλης εκπαίδευσης των ανθρώπων, ώστε να αποκτήσουν οι τελευταίοι τις αναγκαίες γνώσεις, τις κατάλληλες αξίες, στάσεις και δεξιότητες που θα τους οδηγήσουν στην υιοθέτηση νέων προτύπων συμπεριφοράς» (Παπαδημητρίου, 1998).

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, γενικά, είναι μία μορφή εκπαίδευσης που δεν αρκείται στην αποκλειστική μετάδοση αποσπασματικών περιβαλλοντικών γνώσεων, αλλά έχει ως σκοπό «... τη διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πληθυσμού, που να είναι ενήμερος και να ενδιαφέρεται για το περιβάλλον και τα προβλήματά του και να έχει τη γνώση, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τη διάθεση να εργάζεται ατομικά και συλλογικά για την επίλυση τρεχόντων περιβαλλοντικών προβλημάτων και πρόληψη νέων» (Παπαδημητρίου, 1998).

Πιο συγκεκριμένα, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι μία συνεχής, μία διαβίου διαδικασία εκπαίδευσης προσανατολισμένη στο μέλλον, καθώς απευθύνεται σε άτομα ανεξάρτητα από την ηλικία ή τον τομέα δραστηριοποίησής τους, και εκτείνεται σε όλα τα στάδια της ζωής τους (Δασκολιά, 2004). Θεωρεί ότι το περιβάλλον –φυσικό και δομημένο, τεχνολογικό και κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, ιστορικό, ηθικό, αισθητικό (UNESCO, 1977)– είναι ένα πολύπλευρο και πολυσύνθετο αλληλεπιδρών σύστημα και, συνεπώς, δέχεται ότι η κατανόηση αλλά και η επίλυση των ποικίλων περιβαλλοντικών προβλημάτων πρέπει να γίνεται με συνδυασμό διάφορων επιστημονικών κλάδων. Επισημαίνοντας, λοιπόν, την αναγκαιότητα να δρα ενοποιητικά μεταξύ των διάφορων κλάδων, υιοθετεί τη διεπιστημονική προσέγγιση και γι' αυτό παρέχει ολιστική και ισορροπημένη θεώρηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η ολιστική αντίληψη των περιβαλλοντικών θεμάτων, που προτείνει η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, είναι ουσιαστικά μια νέα θεώρηση εξέτασης των φαινομένων της ζωής. Είναι, πράγματι, γεγονός ότι με την ανάπτυξη των επιστημών και τη διεύρυνση των γνώσεων επήλθε ο κατακερματισμός τους, μια και λόγοι συστηματικής προσέγγισης το επέβαλαν. Έτσι, συνήθως τα διάφορα θέματα εξετάζονται στο σχολείο μέσα από μια στενή και αυστηρή θεώρηση, και προσεγγίζονται επιφανειακά και καθόλου κριτικά. Αυτό, σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας, που σε αρκετές περιπτώσεις επικρατούν ακόμα, έχει τοποθετήσει το σχολείο μακριά από τα καίρια προβλήματα της σύγχρονης πραγματικότητας. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, λοιπόν, με νέες μεθόδους και πρακτικές έρχεται αφενός για να αντιμετωπίσει τα οξυμένα προβλήματα της εποχής μας και αφετέρου για να προωθήσει την ενσωμάτωση του σχολείου στην κοινωνία, προτείνοντας την αναζήτηση λύσεων μέσα από τη διεπιστημονική και ολιστική προσέγγιση.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, άλλωστε, εξετάζει τα μεγάλα περιβαλλοντικά θέματα από τοπική, εθνική, περιφερειακή και διεθνή σκοπιά, και κατά συνέπεια ενσωματώνει την ίδια την εκπαίδευση στην κοινωνία. Παράλληλα, επικεντρωνόμενη σε περιβαλλοντικά φαινόμενα που συνδέονται άμεσα με τη ζωή του εκπαιδευομένου ελκύει το ενδιαφέρον του και του δίνει κίνητρα για να συμμετάσχει εθελοντικά στις δράσεις που αναπτύσσει σε σχέση με το περιβάλλον. Εμμένει στην αξία και στην αναγκαιότητα της ομαδικής δουλειάς, της συνεργασίας και της ατομικής συμμετοχής των πολιτών σε συλλογικές δράσεις: προωθεί, συνεπώς, την ενεργό συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Επιπροσθέτως, ξεφεύγοντας από το στενό πλαίσιο του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος (επεκτείνεται και σε άλλους κοινωνικούς και θεσμικούς φορείς) αποσκοπεί σε μια μάθηση γνωστική, ζωντανή αλλά και ψυχαγωγική, η οποία οδηγεί στην ανάπτυξη κατάλληλων δεξιοτήτων για τη λύση περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι μια μορφή εκπαίδευσης με δυναμικό χαρακτήρα, καθώς δεν παραμένει στάσιμη μέσα στο χρόνο, αλλά παρακολουθεί και αφομοιώνει όλες τις κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές και πολιτισμικές αλλαγές που συμβαίνουν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι ποτέ αποκομμένη από τη σύγχρονη ανθρώπινη ζωή, να έχει συνέχεια και να ανταποκρίνεται σε όλες τις περιβαλλοντικές προκλήσεις (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Επαναπροσδιορίζει τις κατευθύνσεις της, το περιεχόμενό της και τις μεθόδους της, σύμφωνα με τη νέα, κάθε φορά, πραγματικότητα και τις καινούριες ανάγκες και προβληματικές που διαμορφώνονται, ώστε να προλαμβάνει μελλοντικές καταστάσεις που απειλούν την ποιότητα του περιβάλλοντος και της ζωής (Φλογαίτη, 1998).

Η γένεση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με τη διεθνή αποδεκτή σκοπιά της αναπτύχθηκε στις δεκαετίες του 1960 και 1970, όταν έγιναν πλέον αισθητά όχι μόνο στους επιστήμονες αλλά και στους ίδιους τους απλούς πολίτες τα συνεχώς αυξανόμενα περιβαλλοντικά προβλήματα του πλανήτη. Την περίοδο αυτή, άλλωστε, με πρωτοβουλίες ευαισθητοποιημένων εκπαιδευτικών και περιβαλλοντολόγων επιχειρήθηκε μια συνειδητή σύνδεση του περιβάλλοντος με την εκπαίδευση, με απώτερο σκοπό τη συμβολή της τελευταίας στη βελτίωση και την προστασία του περιβάλλοντος. Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι η ιδέα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης αναδύθηκε σταδιακά και δε διαμορφώθηκε ούτε επιβλήθηκε από τους υπεύθυνους για την εκπαίδευση κρατικούς φορείς· η ανάπτυξή της οφείλεται κυρίως σε πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και μη κυβερνητικών φορέων.

Το μαζικό ενδιαφέρον για το περιβάλλον που εκδηλώθηκε αυτή την εποχή και χαρακτηρίστηκε ως κίνηση η οποία είναι ευρύτερα γνωστή ως «οικολογική κίνηση», «περιβαλλοντική κίνηση» ή «περιβαλλοντική επανάσταση» αφενός μεν προκάλεσε αναστάτωση σε πολλά πεδία της γνώσης, καθώς έθεσε υπό αμφισβήτηση

την αυθεντία τους, αφετέρου δε επισήμανε ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν είναι θέμα μόνο των τοπικών κυβερνήσεων και των ειδικών, αλλά απαιτούν ευρύτερη συμμετοχή και παγκόσμια συνεργασία (Παπαδημητρίου, 1998).

Οι ρίζες της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, εντούτοις, μπορούν να αναζητηθούν ακόμα παλαιότερα, όταν, για παράδειγμα, ο Σκοτσέζος βοτανολόγος καθηγητής Patrick Geddes (1854-1933), ο οποίος για πολλούς θεωρείται πατέρας της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, συνέδεσε για πρώτη φορά την ποιότητα του περιβάλλοντος με την ποιότητα της εκπαίδευσης, μια σύνδεση που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Παπαδημητρίου, 1998). Ωστόσο, το ιδιαίτερα έντονο ενδιαφέρον για το περιβάλλον που εκδηλώνεται κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 (το οποίο δεν ήταν εντελώς ξεκομμένο από το αντίστοιχο ενδιαφέρον που είχε εκδηλωθεί σε άλλες εποχές, καθώς σε αυτό εμπεριέχονται ιδέες και στάσεις που είχαν αναπτυχθεί και παλαιότερα) δικαιολογούν, σύμφωνα με τον MacCormick (1989), κάποιοι συγκεκριμένοι παράγοντες, οι οποίοι συντρέχουν την εν λόγω χρονική περίοδο. Τέτοιοι παράγοντες είναι, για παράδειγμα, η οικονομική ανάπτυξη, οι διάφορες δημοσιεύσεις σχετικές με περιβαλλοντικά προβλήματα, η γνωστοποίηση από τα Μ.Μ.Ε. περιβαλλοντικών καταστροφών, η πρόοδος της επιστημονικής γνώσης, η μεταστροφή του ήθους απέναντι στο περιβάλλον που αναπτύχθηκε σταδιακά μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και η ανάπτυξη διάφορων κοινωνικών κινήσεων την ίδια εποχή (Παπαδημητρίου, 1998).

Ο όρος Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Thomas Pritchard σε διάσκεψη της Παγκόσμιας Ένωσης για την Προστασία της Φύσης, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι, το 1948 (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Ωστόσο, η αναζήτηση της ταυτότητάς της τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο συνεχίστηκε και στα χρόνια που ακολούθησαν, ενώ η φιλοσοφία της δομήθηκε μέσα σε μια σειρά διασκέψεων για το περιβάλλον. Εξάλλου, είναι γεγονός ότι ο όρος Περιβαλλοντική Εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε αρκετά νωρίς σε διάφορες χώρες, αλλά όχι με την ίδια σημασία που απέκτησε στο τέλος της δεκαετίας του '60. Μόλις το 1969, στο πλαίσιο ενός σεμιναρίου που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Michigan και υπό την καθοδήγηση του William Stapp, ο οποίος θεωρείται ένας από τους θεμελιωτές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, οριοθετήθηκαν τα γενικά χαρακτηριστικά της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πολλά από τα οποία (π.χ. γνώση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, σχετική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών, διάθεση για συμμετοχή στην επίλυσή τους) υιοθετήθηκαν στη συνέχεια από τις σχετικές διασκέψεις που ακολούθησαν (Παπαδημητρίου, 1998).

Σύμφωνα με τον Stapp, λοιπόν, βασικός στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τα άτομα να κατανοήσουν ότι ο άνθρωπος είναι μέρος ενός συστήματος το οποίο αποτελείται από τον ίδιο τον άνθρωπο, την κουλτούρα του και το βιοφυσικό του περιβάλλον, και ακόμα ότι έχουν πραγματικά την ικανότητα να αλλάξουν τις σχέσεις αλληλεξάρτησης μέσα σε αυτό το σύστημα. Επίσης, θεωρεί σκόπιμη την απόκτηση μιας ευρείας κατανόησης των δύο όψεων του

βιοφυσικού περιβάλλοντος (φυσικού και ανθρωπογενούς) καθώς και του ρόλου τους στην κοινωνία, ώστε τελικά οι πολίτες να συνειδητοποιήσουν σε βάθος τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τις δυνατότητες επίλυσής τους και, συνεπώς, να εργαστούν συστηματικά προς αυτήν την κατεύθυνση. Τέλος, κατά τον Stapp, βασικός στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι η απόκτηση από τα άτομα στάσεων ενδιαφέροντος για το βιοφυσικό περιβάλλον και διάθεσης για συμμετοχή στη διαδικασία βελτίωσης και προστασίας του (Παπαδημητρίου, 1998).

Οι σημαντικότεροι σταθμοί της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Το ενδιαφέρον για την παγκοσμιοποίηση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης εκδηλώνεται για πρώτη φορά το 1968, στη Διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι υπό την αιγίδα της UNESCO, με θέμα τη Βιόσφαιρα. Πιο συγκεκριμένα, στην εν λόγω διάσκεψη επισημαίνεται η ανάγκη για ανάπτυξη διδακτικού υλικού σχετικού με το περιβάλλον (*curriculum materials*), το οποίο θα απευθύνεται σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης και θα προσανατολίζει την παγκόσμια γνώση στην επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Επιπλέον, υπογραμμίζεται η ανάγκη για προαγωγή της τεχνικής κατάρτισης και της παγκόσμιας γνώσης για τα περιβαλλοντικά προβλήματα, και ενθαρρύνεται η δημιουργία εθνικών συντονιστικών οργάνων για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση σε όλο τον κόσμο (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Το 1969 οργανώνεται σεμινάριο στις ΗΠΑ, υπό την καθοδήγηση του William Stapp, στο οποίο οριοθετούνται τα γενικά χαρακτηριστικά της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και δίνεται ο πρώτος ορισμός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Παπαδημητρίου, 1998). Παράλληλα, τίθενται οι πρώτοι στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ενώ τα αποτελέσματα που προκύπτουν από το εν λόγω σεμινάριο, θα καθορίσουν τελικά τη μετέπειτα εξέλιξη του θεωρητικού πλαισίου της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1970, πραγματοποιείται στη Νεβάδα των Ηνωμένων Πολιτειών η Διεθνής Συνάντηση Εργασίας με θέμα «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στα Σχολικά Προγράμματα», η οποία καθιέρωσε ουσιαστικά στο διεθνές λεξιλόγιο τον όρο «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», διατυπώνοντας μάλιστα έναν ορισμό της – σημείο αναφοράς στην παγκόσμια βιβλιογραφία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Το αυξημένο ενδιαφέρον για το περιβάλλον οδήγησε το 1972 στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης (υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε.), με θέμα: «Περιβάλλον του Ανθρώπου». Η εν λόγω Διάσκεψη «... υπήρξε ορόσημο όχι μόνο γιατί αναγνώρισε την αξία της Π.Ε., αλλά και γιατί εδραίωσε την αντίληψη της παγκόσμιας διάστασης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και των θεμάτων ανάπτυξης ...» (Παπαδημητρίου, 1998). Μέσα από τη διακήρυξή της αναγνωρίζεται ξεκάθαρα ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα που δημιουργούνται από τις ανθρωπίνες δραστηριότητες και επηρεάζουν σημαντικά τη ζωή του πλανήτη ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα (Κούσουλας, 2000). Παράλληλα, διατυπώνονται θέσεις για την αντι-

μετώπισή τους και γίνεται έκκληση τόσο για συλλογική ανάληψη ευθύνης όσο και για νέες μορφές διεθνούς συνεργασίας με στόχο την ανάπτυξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε παγκόσμια κλίμακα.

Η Στοκχόλμη, άλλωστε, αποτέλεσε ουσιαστικά το έναυσμα για την εισαγωγή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα σχολεία, με στόχο τη διαμόρφωση σωστά ενημερωμένων για το περιβάλλον πολιτών (Παπαδημητρίου, 1998). Εξάλλου, στη Σύσταση 19 της Διακήρυξης της Διάσκεψης τονίζεται ο ιδιαίτερος ρόλος της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση υπεύθυνης συμπεριφοράς των πολιτών για την προστασία του περιβάλλοντος.

Η συζήτηση της Διάσκεψης προσανατολίστηκε με βάση δύο άξονες. Ο πρώτος αφορούσε στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και στην αντιμετώπιση αυτής της αρνητικής κατάστασης με επανορθωτικά μέτρα, ενώ ο δεύτερος αναφερόταν στην έννοια της διατήρησης της φύσης – έννοια που περιλάμβανε τη διατήρηση των απειλούμενων ειδών. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι η Διάσκεψη της Στοκχόλμης δεν οδήγησε τελικά στην υιοθέτηση νομικά δεσμευτικών κειμένων – γεγονός το οποίο ίσως οφείλεται στο ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο πολλά κράτη με διαφορετικό υπόβαθρο να συμφωνήσουν σε δεσμευτικά κείμενα που αφορούν σε ένα τόσο ευρύ αντικείμενο.

Στο πλαίσιο του σχεδίου δράσης της συγκεκριμένης Διάσκεψης οργανώθηκε το Διεθνές Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (UNEP), το οποίο *«...αποσκοπεί κατά κύριο λόγο στο σχεδιασμό δραστηριοτήτων, απαραίτητων για την ανάπτυξη ενός διεθνούς προγράμματος στον τομέα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ενθαρρύνοντας παράλληλα την έρευνα, το σχεδιασμό νέων μεθόδων, διδακτικού υλικού και εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον τομέα του περιβάλλοντος, την κατάρτιση εκπαιδευτικών και ερευνητών και την παροχή βοήθειας στα κράτη-μέλη του ΟΗΕ για την ανάπτυξη προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης»* (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Σταθμό για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτέλεσε η Διακυβερνητική Διάσκεψη του Βελιγραδίου, το 1975. Σε αυτήν οριοθετήθηκε η βάση της φιλοσοφίας, των στόχων, των σκοπών και των καθοδηγητικών αρχών της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, την οποία ανέδειξε ως μια εκπαιδευτική πορεία με ηθικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις (Παπαδημητρίου, 1998). Η Διακήρυξη της Διάσκεψης, η οποία αποτύπωσε τα συμπεράσματα που προέκυψαν και είναι ευρύτερα γνωστή ως «Χάρτα του Βελιγραδίου», ορίζει ως σκοπό της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης τη *«...διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πληθυσμού που να είναι ενήμερος και να ενδιαφέρεται για το περιβάλλον και τα προβλήματά του και να έχει τη γνώση, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τη διάθεση να εργάζεται ατομικά και συλλογικά, για την επίλυση τρέχοντων περιβαλλοντικών προβλημάτων και πρόληψη νέων»* (UNESCO, 1976). Στο Βελιγράδι επισημάνθηκε, επίσης, η ανάγκη να συμβάλει η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην καλλιέργεια ενός παγκόσμιου περιβαλλοντικού ήθους, *«... ενός ήθους σύμφωνα με το οποίο τα άτομα και οι κοινωνίες θα υιοθετούν στάσεις και αξίες εναρμονισμένες με τη θέση της ανθρωπότητας μέσα στη βιόσφαιρα...»* (UNESCO, 1976).

Υπογραμμίστηκε, επίσης, ότι για την υλοποίηση των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και την επίτευξη των στόχων τους απαιτούνται ριζικές μεταρρυθμίσεις των εκπαιδευτικών συστημάτων στην κατεύθυνση νέων και δημιουργικών σχέσεων μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών, μεταξύ σχολείου και κοινότητας και μεταξύ συστημάτων εκπαίδευσης και κοινωνίας στο σύνολό της (Φλογαΐτη, 1998). Παράλληλα, επαναπροσδιορίστηκε η έννοια της ανάπτυξης καθώς και η σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον και καθορίστηκαν μέτρα για την αντιμετώπιση της υπάρχουσας περιβαλλοντικής υποβάθμισης (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Η πρώτη Διακυβερνητική Διάσκεψη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση συγκλήθηκε στην Τιφλίδα από 14 μέχρι 26 Οκτωβρίου 1977. Η διάσκεψη οργανώθηκε από την UNESCO σε συνεργασία με το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών (UNEP) (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Στην εν λόγω Διάσκεψη συζητήθηκαν κυρίως τα περιβαλλοντικά προβλήματα στις σύγχρονες κοινωνίες καθώς επίσης και η στρατηγική, η μεθοδολογία και η πορεία ανάπτυξης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Παράλληλα, διατυπώθηκαν οι σκοποί, οι στόχοι και οι κατευθυντήριες αρχές της ως διαδικασίας που συντελεί στην κατανόηση της αλληλεξάρτησης κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών παραγόντων, παρέχοντας ταυτόχρονα την ικανότητα συμμετοχής στα άτομα και στις κοινωνικές ομάδες, στην προσπάθεια για βελτίωση του περιβάλλοντός τους (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Τα κείμενα που προήλθαν από τη Διακυβερνητική Διάσκεψη της Τιφλίδας, η γνωστή «Διακήρυξη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», αποτελούν ένα βασικό κείμενο αναφοράς για τους ασχολούμενους με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ένα ιστορικής σημασίας ντοκουμέντο.

Μέσα από αυτήν υιοθετήθηκε για πρώτη φορά μια διευρυμένη έννοια του περιβάλλοντος, καθώς, όπως τονίστηκε, περιλαμβάνει εκτός από το φυσικό και το πολιτικό, το πολιτιστικό, το κοινωνικό κ.τ.λ περιβάλλον του ανθρώπου. Επίσης, στην εν λόγω Διάσκεψη τονίστηκε ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση απευθύνεται σε όλες τις ομάδες του πληθυσμού και προτάθηκε η ενσωμάτωσή της σε κάθε όψη της εκπαίδευσης και σε όλα τα επίπεδα, ξεκινώντας από το νηπιαγωγείο (Παπαδημητρίου, 1998).

Επιπρόσθετα, σκιαγραφείται μια διεθνής στρατηγική για την καθιέρωση και ανάπτυξη της Π.Ε. και Κατάρτισης για την επόμενη δεκαετία. Η στρατηγική αυτή στηρίζεται σε εννέα κρίσιμα σημεία, που είναι: πρόσβαση σε πληροφορίες, έρευνα και προγραμματισμός, προγράμματα σπουδών και διδακτικό υλικό, κατάρτιση προσωπικού, τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, ενημέρωση του κοινού, γενική πανεπιστημιακή εκπαίδευση, κατάρτιση ειδικών και διεθνής και περιφερειακή συνεργασία.

Η πρόσφατα εμφανιζόμενη έννοια της αειφόρου ανάπτυξης αρχίζει να αντιμετωπίζεται ως το στοιχείο-κλειδί για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και τη γεφύρωση των εννοιών περιβάλλον και ανάπτυξη, οι οποίες μέχρι τότε φάνταζαν απολύτως ασύμβατες. Αυτό σημαίνει ότι και η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προσανατολίζεται προς την υπεράσπιση και τη διάδοση της έννοιας αυτής.

Μια δεκαετία μετά τη Διακήρυξη της Τιφλίδας, το 1987, έλαβε χώρα στη Μόσχα το Διεθνές Συνέδριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Κατάρτιση. Με σεβασμό στα συμπεράσματα και τις προτάσεις των Διασκέψεων του Βελιγραδίου και της Τιφλίδας, και με την πείρα των δέκα προηγούμενων πλούσιων σε έρευνες και προγράμματα ετών, επιχειρείται η καταγραφή των μεγάλων περιβαλλοντικών ζητημάτων και ο προσδιορισμός των αναγκών και προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Σε αυτό και υπό τη σκιά της συνεχιζόμενης περιβαλλοντικής κρίσης «... παρουσιάστηκε μια διεθνής στρατηγική για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Κατάρτιση, ενώ, παράλληλα, επαναπροσδιορίστηκε η έννοια της ανάπτυξης και καθιερώθηκε ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη...» ως η μοναδική λύση για το περιβαλλοντικό πρόβλημα που αίρει την αντίφαση και το δίλημμα: ανάπτυξη ή περιβάλλον (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004· Φλογαίτη, 1998).

Επίσης, κατά τη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου διαπιστώθηκαν με σκεπτικισμό και αγωνία τα παρακάτω, σχετικά με την κατάσταση του περιβάλλοντος καθώς και την πορεία και αποτελεσματικότητα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης:

- Η κατάσταση του περιβάλλοντος παγκοσμίως είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, μολοντί σε επίπεδο κοινωνίας, οργανωμένων πολιτών και κρατικών φορέων υπάρχει αυξημένη ευαισθητοποίηση και δραστηριοποίηση για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων.
- Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική, εφόσον αντιμετωπίζει την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων μόνο με τεχνοκρατική αντίληψη.
- Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση έχει τη δυνατότητα και μπορεί να συμβάλει στην προώθηση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης στο ευρύ κοινό (Κούσουλας, 2000).

Το 1992 πραγματοποιήθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας Διεθνής Διάσκεψη για το περιβάλλον και την ανάπτυξη υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Κατά τη διάρκειά της επαναπροσδιορίστηκε η σχέση περιβάλλοντος και ανάπτυξης και συντάχτηκε η Agenda 21, η οποία αποτέλεσε βασικό οδηγό στην κατεύθυνση προς τη βιώσιμη ανάπτυξη (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η διαπίστωση ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την ανάπτυξη σκόπιμο είναι να ενσωματωθεί τόσο στην τυπική, όσο και στην άτυπη εκπαίδευση ως ένα σημαντικό και ουσιώδες μέρος τους (Palmer, 1998, στο: Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Την ίδια χρονιά οργανώνεται στο Τορόντο του Καναδά Παγκόσμιο Συνέδριο Εκπαίδευσης και Επικοινωνίας για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (ECO-ED), από το UNEP, την UNESCO και το ICC (International Chamber of Commerce). Το Συνέδριο αυτό ασχολείται με το εκπαιδευτικό μέρος των συστάσεων του Ρίο. Η Π.Ε. αναγνωρίζεται ως ένα σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Όπως αναφέρεται, η εκπαίδευση πρέπει να εξυ-

πηρετήσσει τις ανάγκες της αιεφόρου ανάπτυξης καταρτίζοντας τους πολίτες, ώστε να βελτιώσουν την παραγωγικότητα, ενθαρρύνοντας την τεχνολογική πρόοδο και προάγοντας πολιτισμικές συνθήκες που οδηγούν σε κοινωνική και οικονομική αλλαγή.

Πέντε χρόνια αργότερα (1997) πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη μία Διάσκεψη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με θέμα: «Περιβάλλον και Κοινωνία: Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση των πολιτών για τη Διατηρησιμότητα», η οποία οργανώθηκε από την UNESCO και την Ελληνική Κυβέρνηση. Σε αυτήν έγινε μια προσπάθεια να εντοπιστούν και να επισημανθούν τα λάθη που έγιναν κατά το παρελθόν και τα οποία αποτέλεσαν τελικά εμπόδιο, όσον αφορά στην επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων των προηγούμενων Συνόδων. Στην εν λόγω Διάσκεψη υπήρξε μία τάση για απαλοιφή του όρου «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» και αντικατάστασή του από εκείνον της «Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη», ο οποίος θεωρείται ευρύτερος (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Συγκεκριμένα, υπογραμμίζεται ότι: «... Τα μαθήματα που παίρνουμε από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μας παρέχουν πολύτιμη έμπνευση για την ανάπτυξη της ευρύτερης έννοιας της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη...» (Καλαϊτζίδης & Ουζούνης, 2000). Ακόμα επισημαίνεται ότι: «... Ο επαναπροσανατολισμός του συνόλου της εκπαίδευσης προς την αειφορία περιλαμβάνει όλα τα επίπεδα της τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης σε όλες τις χώρες. Η έννοια της αειφορίας περιλαμβάνει όχι μόνο το περιβάλλον αλλά επίσης τα προβλήματα της φτώχειας, του πληθυσμού, της υγείας, της εξασφάλισης τροφής, της δημοκρατίας, των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της ειρήνης. Η αειφορία είναι σε τελική ανάλυση μια ηθική επιταγή, μια επιταγή αξιών, στην οποία οι πολιτιστικές διαφοροποιήσεις και η παραδοσιακή γνώση οφείλουν να γίνονται δεκτά με το δέοντα σεβασμό.» (UNESCO, 1997).

Η παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη βιώσιμη ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής το 2002. Στη Σύνοδο αυτή επιβεβαιώθηκε η βιώσιμη ανάπτυξη ως κεντρικό στοιχείο διεθνούς ενδιαφέροντος και παράλληλα οι κυβερνήσεις συμφώνησαν και επιβεβαίωσαν μια σειρά συγκεκριμένων υποχρεώσεων, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι προς την κατεύθυνση αυτή. Παρόλο που η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση θεωρείται απαραίτητη για την επίτευξη των εν λόγω στόχων, η ίδια, ως όρος τουλάχιστον, δεν αναφέρθηκε πουθενά στις συζητήσεις και στις αποφάσεις της Συνόδου αυτής. Συνεπώς, η ευκαιρία για την προώθησή της μέσα στο γενικότερο θετικό κλίμα που υπήρχε σχετικά με τη βιωσιμότητα παρέμεινε ανεκμετάλλευτη (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Οι βασικές αρχές και στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Ένας από τους βαθύτερους πυρήνες της φιλοσοφίας της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι η ολιστική άποψη θέασης του κόσμου. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, ο άνθρωπος δεν είναι έξω και πάνω από τον πλανήτη, αλλά μέρος ενός συ-

στήματος που αποτελείται από την ατμόσφαιρα, τα ορυκτά, το έδαφος, τα φυτά, τα ζώα και τους μικροοργανισμούς που λειτουργούν μαζί, για να κρατάνε το σύστημα αυτό εν ζωή (Odum, 1972, στο: Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993). Η ολιστική άποψη, εξάλλου, περιγράφεται και στην προσέγγιση της UNESCO στη Χάρτα του Βελιγραδίου (1975), όπου τονίζεται η ανάγκη να θεωρηθεί το περιβάλλον στην ολότητά του, εξεταζόμενων των οικολογικών, κοινωνικών, πολιτισμικών, πολιτικών, αισθητικών και νομικών όψεών του (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993).

Γενικά, «... η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προκειμένου να ανταποκριθεί ουσιαστικά στις σύγχρονες ανάγκες, θα πρέπει να στοχεύει σε ριζικές αλλαγές στις στάσεις, στις συμπεριφορές και στις αξίες των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων» (Ράγκου, 2004).

Στο πλαίσιο του Διεθνούς Συνεδρίου του Βελιγραδίου, το 1975 στη «Χάρτα του Βελιγραδίου» ως στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης καθορίζονται:

- Η **συνειδητοποίηση** από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες ότι το περιβάλλον αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο, καθώς επίσης και η κατανόηση του καθοριστικού ρόλου του ανθρώπου στην επίλυση των προβλημάτων που σχετίζονται με αυτό.
- Η απόκτηση **γνώσεων** από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες, ώστε να είναι σε θέση να κατανοούν το περιβάλλον στο σύνολό του, τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτό αλλά και το ρόλο και την ευθύνη των ενεργειών του ανθρώπου γι' αυτά.
- Η διαμόρφωση **στάσεων**, αξιών και κινήτρων στα άτομα και στις κοινωνικές ομάδες, ώστε να αποκτήσουν ενδιαφέρον και διάθεση για ενεργό συμμετοχή στη βελτίωση και στην προστασία του περιβάλλοντος.
- Η καλλιέργεια από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες των απαραίτητων **δεξιοτήτων**, ώστε να είναι εφικτός τόσο ο προσδιορισμός, όσο και η επίλυση των διάφορων περιβαλλοντικών προβλημάτων.
- Η απόκτηση από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες **ικανότητας** αξιολόγησης των εκάστοτε λαμβανόμενων περιβαλλοντικών μέτρων, καθώς επίσης και των σχετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων με βάση οικολογικές, πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, αισθητικές και εκπαιδευτικές παραμέτρους.
- Η ανάπτυξη από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες μιας αίσθησης υπευθυνότητας, ώστε να συνειδητοποιήσουν την επιτακτική ανάγκη **συμμετοχής** και δραστηριοποίησής τους προς την κατεύθυνση επίλυσης των πολυποίκιων περιβαλλοντικών προβλημάτων (Παπαδημητρίου, 1998· Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004)

Οι στόχοι για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Παπαδημητρίου, 1998· Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004), όπως αναλύθηκαν στη Διάσκεψη της Τιφλίδας, συνοπτικά, είναι οι ακόλουθοι:

- Να καλλιεργήσει την κατανόηση και το ενδιαφέρον σχετικά με την οικονομική, πολιτική, κοινωνική και οικολογική αλληλεξάρτηση στις αστικές και αγροτικές περιοχές.

«... Ο βασικός στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι να επιτύχει να κάνει άτομα και κοινότητες να είναι σε θέση να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, που απορρέει από την αλληλεπίδραση των βιολογικών, φυσικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών όψεων, και να αποκτήσουν τη γνώση, τις αξίες, τις στάσεις και τις πρακτικές δεξιότητες, ώστε να συμμετέχουν με υπεύθυνο και αποτελεσματικό τρόπο στην αποτροπή και στην επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων και τη διαχείριση της ποιότητας του περιβάλλοντος» (UNESCO, 1977, απόσπ. Από τη σύστ. Νο 1).

- Να δώσει τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη απόκτησης γνώσεων, αξιών, στάσεων δέσμευσης, καθώς και των απαραίτητων ικανοτήτων για την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος.
- Να δημιουργήσει στα άτομα, στις κοινωνικές ομάδες αλλά και σε ολόκληρη την κοινωνία νέα πρότυπα συμπεριφοράς προς το περιβάλλον.
«... Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση πρέπει να παράσχει τις γνώσεις για την κατανόηση των πολύπλοκων φαινομένων που διέπουν το περιβάλλον για την ανάπτυξη των ηθικών αξιών, οι οποίες, αποτελώντας τη βάση αυτοελέγχου, ευνοούν την υιοθέτηση συμπεριφορών κατάλληλων για τη διατήρηση και τη βελτίωση του περιβάλλοντος» (UNESCO, 1977, απόσπ. από τη σύστ. Νο 1).

Στο ίδιο κείμενο προσδιορίστηκαν, επίσης, πέντε κατηγορίες αντικειμενικών στόχων, οι οποίες θα έπρεπε να κατακτηθούν από άτομα και ομάδες μέσω της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης:

- Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον και τα περιβαλλοντικά προβλήματα
- Η γνώση και η κατανόηση του περιβάλλοντος και των περιβαλλοντικών προβλημάτων
- Η διάθεση ενδιαφέροντος για το περιβάλλον
- Οι δεξιότητες για την ταυτοποίηση και την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων
- Η ενεργός συμμετοχή στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων

Με βάση τη Διάσκεψη της Τιφλίδας οι βασικές αρχές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004) είναι οι ακόλουθες:

- να θεωρεί το περιβάλλον στο σύνολό του, φυσικό και ανθρωπογενές, τεχνολογικό και κοινωνικό (οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό, ιστορικο-πολιτισμικό, ηθικό, αισθητικό)·
- να εξετάζει τα κύρια περιβαλλοντικά θέματα από τοπική, εθνική, περιφερειακή και διεθνή σκοπιά, ώστε οι μαθητές να εμβαθύνουν στις περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν σε άλλες γεωγραφικές περιοχές·
- να μελετά συστηματικά τις περιβαλλοντικές πλευρές των σχεδίων ανάπτυξης και οικονομικής μεγέθυνσης·

- να βοηθά τους διδασκόμενους να ανακαλύπτουν τα συμπτώματα και τις πραγματικές αιτίες των περιβαλλοντικών προβλημάτων·
- να αποτελεί συνεχή και διά βίου διαδικασία, που θα ξεκινά από την προσχολική ηλικία και θα συνεχίζεται σε όλα τα στάδια της σχολικής και εξω-σχολικής εκπαίδευσης·
- να επικεντρώνεται στις τρέχουσες και μελλοντικές καταστάσεις του περιβάλλοντος, λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική τους διάσταση·
- να διευκολύνει τη συμμετοχή των διδασκόμενων στον προγραμματισμό των μαθησιακών τους εμπειριών και να τους δίνει τη δυνατότητα να λαμβάνουν αποφάσεις και να αποδέχονται τις συνέπειές τους·
- να τονίζει την πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων και, συνεπώς, την ανάγκη ανάπτυξης κριτικής σκέψης και ικανοτήτων για την επίλυση των προβλημάτων·
- να υιοθετεί διεπιστημονική προσέγγιση, ώστε χρησιμοποιώντας τις γνώσεις κάθε επιστημονικού τομέα να καθιστά δυνατή μια ολιστική και ισορροπημένη προοπτική·
- να επιμένει στην αξία και στην αναγκαιότητα μιας τοπικής, εθνικής και διεθνούς συνεργασίας, με στόχο την ανατροπή και την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων·
- να συσχετίζει περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, γνώση, ικανότητα επίλυσης προβλημάτων και αποσαφήνιση των αξιών, απευθυνόμενη σε κάθε ηλικία, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση στην ευαισθητοποίηση των νέων ως προς τα περιβαλλοντικά προβλήματα που εντοπίζονται στην κοινότητά τους·
- να χρησιμοποιεί ποικίλους εκπαιδευτικούς χώρους και διαφορετικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για τη διδασκαλία και τη μάθηση σχετικά με το περιβάλλον, με έμφαση στις πρακτικές δραστηριότητες και στις προσωπικές εμπειρίες.

Οι μορφές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται, τους τρόπους με τους οποίους εφαρμόζεται και επίσης το χώρο στον οποίο πραγματοποιείται, διακρίνεται στην τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, στη μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και στην άτυπη Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ωστόσο, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εντάσσεται κατά κύριο λόγο στην τυπική εκπαίδευση, διότι, αφενός μεν υπάρχει εύκολη πρόσβαση στους χώρους όπου πραγματοποιείται (π.χ. σχολεία, πανεπιστήμια κ.τ.λ.), αφετέρου δε, επειδή η υποχρεωτική και συνεπώς σταθερή παρουσία των διδασκόμενων επιτρέπει την ανάπτυξη αποτελεσματικότερων στρατηγικών (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Ωστόσο, είναι εξίσου σημαντική τόσο στη μη τυπική όσο και στην άτυπη εκπαίδευση, καθώς οφείλει να επαναπροσδιορίζει τις κατευθύνσεις της σύμφωνα με τις επικρατούσες συνθήκες και τα νέα δεδομένα, και ταυτόχρονα να διασφαλίζει τη διά βίου εκπαίδευση των πολιτών (Φλογαίτη, 1998).

- ***Η τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση***

Η τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αφορά την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση η οποία αναπτύσσεται αποκλειστικά στο πλαίσιο του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, από το νηπιαγωγείο έως και την τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε σεμινάρια καθώς και σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Ανάλογος είναι και ο ορισμός που προκύπτει μέσα από τη Χάρτα του Βελιγραδίου: «... ο τομέας της τυπικής εκπαίδευσης περιλαμβάνει την προσχολική, στοιχειώδη, δευτεροβάθμια και ανώτατη εκπαίδευση, καθώς και την εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών και των επαγγελματιών ομάδων που έχουν ως αντικείμενο το περιβάλλον...» (Belgrade Charter).

Η τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση έχει εξ αρχής καθορισμένους στόχους, τους οποίους εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι καλούνται να υλοποιήσουν μέσα από μια σειρά συγκεκριμένων θεσμοθετημένων διαδικασιών (βαθμολογία, εξετάσεις κ.τ.λ.). Το κοινό στο οποίο απευθύνεται είναι αφενός μεν ορισμένο, δηλαδή έχει κοινά γνωρίσματα όσον αφορά στην ηλικία καθώς και στο επίπεδο εκπαίδευσής του, αφετέρου δε συμμετέχει στις διαδικασίες της όχι αυτοβούλως αλλά εντασσόμενο μέσα στο εκάστοτε υποχρεωτικό εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης, σκόπιμο είναι να υπογραμμιστεί ότι η μορφή, το είδος και η ποιότητα της παρεχόμενης περιβαλλοντικής γνώσης στο πλαίσιο της τυπικής Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ελέγχονται και κρίνονται αποκλειστικά από τον διδάσκοντα και το εκπαιδευτικό ίδρυμα ή φορέα στο οποίο υπάγεται (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

- ***Η μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση***

Η μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι μία σκόπιμη μορφή εκπαίδευσης, που έχει ως στόχο την ανάπτυξη σε διάφορους τομείς της κοινωνίας περιβαλλοντικού ήθους, περιβαλλοντικών εννοιών, κατάλληλων δεξιοτήτων και στάσεων (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Η μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση επεκτείνεται πέρα από το πλαίσιο του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος μιας χώρας και πραγματοποιείται σε διάφορα ιδρύματα της κοινωνίας (π.χ. σχολεία, πανεπιστήμια, μουσεία, ζωολογικούς ή βοτανικούς κήπους κ.τ.λ.), σε περιοχές φυσικού κάλλους και σε προστατευόμενες περιοχές, σε οικιστικές περιοχές, σε κέντρα κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων, σε κέντρα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης κ.α. Το κοινό στο οποίο απευθύνεται δεν έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ως προς την ηλικία, το εισόδημα, το μορφωτικό του επίπεδο κ.τ.λ. και σε αντίθεση με την τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση συμμετέχει στις δραστηριότητές της οικειοθελώς, είτε ενεργά είτε ως απλός δέκτης. Στη μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των Μ.Μ.Ε., τα οποία μέσα από ειδικές εκπομπές και κατάλληλα αφιερώματα συμβάλλουν ουσιαστικά στην ενημέρωση και στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης των πολιτών. Ωστόσο, σκόπιμο είναι να υπογραμμιστεί ότι η επιτυχία ενός προγράμματος μη τυπι-

κής Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης εξαρτάται κατά ένα μεγάλο ποσοστό από το βαθμό ανταπόκρισής του στις πραγματικές ανάγκες και επιθυμίες των εκπαιδευομένων και όχι από το πώς αντιλαμβάνεται τις επιθυμίες και τις ανάγκες αυτές το ίδρυμα που είναι υπεύθυνο για τη διεξαγωγή του προγράμματος ή ο εκπαιδευτής (Heimlick, 1993, στο: Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Σημαντικές αναφορές στη μη τυπική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση υπάρχουν στη Χάρτα του Βελιγραδίου, ωστόσο, ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο της δόθηκε κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης της Μόσχας (1987), όπου και επισημάνθηκε η αναγκαιότητα κατάρτισης ειδικευμένου προσωπικού και υπογραμμίστηκε ο ρόλος των Μ.Μ.Ε., των μουσείων και των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορίας για την εκπαίδευση και την ενημέρωση του κοινού σε σχέση με το περιβάλλον (UNESCO-UNEP, 1988).

• *Η άτυπη Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*

Η άτυπη Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εξελίσσεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου και περιλαμβάνει οποιαδήποτε διάχυση περιβαλλοντικής πληροφορίας ή γνώσης (περιβαλλοντική επικοινωνία) συμβαίνει μέσα από τα Μ.Μ.Ε., τον κινηματογράφο, τις βιβλιοθήκες, το Διαδίκτυο, τις κοινωνικές επαφές κ.τ.λ. Απευθύνεται σε ένα κοινό που αφενός μεν δεν είναι καθορισμένο, αφετέρου δε αποτελείται από ανθρώπους οι οποίοι συνήθως με δική τους πρωτοβουλία αποδέχονται την εκπαίδευση αυτής της μορφής και μάλιστα χωρίς να απαιτείται η συνεχής παρουσία τους σε έναν ορισμένο χώρο ή η συμμετοχή τους σε κάποιες θεσμοθετημένες διαδικασίες (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004).

Αντί επιλόγου

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση έχει κατακτήσει μέσα στην επικαιρότητα μια ιδιαίτερα σημαντική θέση, καθώς θεωρείται ως μια από τις αποτελεσματικότερες λύσεις απέναντι στα πολυποίκιλα περιβαλλοντικά προβλήματα, τα προβλήματα που έχοντας λάβει τεράστιες διαστάσεις απειλούν τόσο την ποιότητα της ζωής όσο και την ίδια τη βιωσιμότητα του πλανήτη (Φλογαΐτη, 1998).

Το σχολικό περιβάλλον, αναμφισβήτητα, δεν αποτελεί αποκλειστικά πηγή γνώσης, αλλά είναι στην πραγματικότητα μαζί με την οικογένεια ένας από τους βασικότερους θεσμούς που συμβάλλουν ουσιαστικά στη διαμόρφωση στάσεων και συμπεριφορών. Συνεπώς, το σχολείο με σωστό προγραμματισμό και ενίσχυση της περιβαλλοντικής διάστασης της εκπαίδευσης μπορεί να καλλιεργήσει στους μαθητές θετικές προς το περιβάλλον στάσεις και να διαμορφώσει, τελικά, περιβαλλοντικά υπεύθυνους πολίτες, όπως απαιτεί άλλωστε η σύγχρονη πραγματικότητα.

Βιβλιογραφία

- Βασαλά, Π. (1992). Παρουσίαση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, όπως αυτή οριοθετήθηκε στη Διακυβερνητική Διάσκεψη του Tbilisi. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 68, σελ. 69-72.
- Γεωργόπουλος, Α., Τσαλίκη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α. (επιμ.) (2005). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*. Αθήνα: Gutenberg.
- Carson, R. (1981). *Σιωπηλή Άνοιξη*. Αθήνα: Κάκτος.
- Καλαϊτζίδης, Δ., Ουζούνης, Κ. (2000). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*. Ξάνθη: Σπανίδη.
- Κούσουλας, Γ. (2000). Μικρός Περίπλους στην Ιστορία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (διεθνώς και στην Ελλάδα). *Φυσικός Κόσμος*, σελ. 1, 9, 21-31. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο www.2.ekke.gr/estia.
- Παπαδημητρίου, Β. (1995). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο σχολικό πρόγραμμα: θέση και προοπτικές. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 85, 54-60.
- Παπαδημητρίου, Β. (1995). Εκπαιδευτικοί και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 22, 215-231.
- Παπαδημητρίου, Β. (1998). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο: Μια Διαχρονική Θεώρηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παρασκευόπουλος, Σ., Κορφιιάτης, Κ. (2003). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: θεωρία και μέθοδοι*. Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Ράγκου, Π. (2004). Βιώσιμη Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο: *Δημόσια συζήτηση για την αειφορία και τις πολιτικές περιβάλλοντος*. Σύρος: Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης Νοτίου Αιγαίου.
- Ράπτη, Ν. (2000). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Αγωγή*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Σοφούλης, Μ., Σκούρτος, Σ. (1995). *Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Sauve, L. (1994). Pour un education relative a l' environnement. Montreal
- Stapp, B. (1974). Darwinian Selection Leads to Gaia. Στο Gareth Thomson (επιμ.) (2002). *What is good in environmental education?* Canadian Parks and Wilderness Society.
- Τσαμπούκου-Σκαναβή, Κ. (2004). *Περιβάλλον και Επικοινωνία: Δικαίωμα στην Επιλογή*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- UNESCO (1977). Conferences intergouvernementale sur l'education relative a l'environnement (Tbilissi, 14-26 oct. 1977). Rapport final. Paris: UNESCO.
- UNESCO, UNEP (1988). International strategy for action in the field of environmental education and training for the 1990s. International Congress on Environmental Education and Training, Moscow 1987. Nairobi, Paris.

- Φλογαΐτη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Φλογαΐτη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαΐτη, Ε., Βασάλα, Π. (2002). Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία. Το Ενεργειακό Ζήτημα. Προσεγγίσεις και Διαστάσεις – Εκπαιδευτικό υλικό για το Γυμνάσιο και το Λύκειο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.